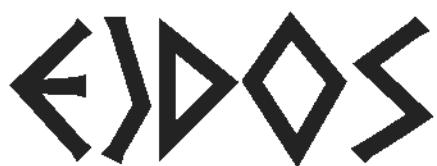

Альманах теорії та історії історичної науки

Випуск 4

Київ
2009

Historiographic Almanac

Issue 4

Kyiv
2009

Рекомендовано до друку
Вченю радою Інституту історії України
НАН України

Опубліковані статті відбивають точку зору авторів, яка не завжди
збігається з думкою Редакційної Колегії.

Відповіальність за точність цитувань несе Автор

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. М.Грушевського, 4, к.504
E-mail:
institute@history.org.ua
Fax: (044) 279 63 62

**Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 13778-2752 Р
від 28.02.2008**

**Вищою Атестаційною Комісією України альманах внесено до переліку наукових
фахових видань України з історичних наук (Постанова президії ВАК України від 16
грудня 2009 р. № 1-05/6)**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Редакційна Колегія:

Валерій Смолій, д.і.н., академік НАН України – головний редактор

Ірина Колесник, д.і.н. – відповідальний редактор

Геннадій Боряк, д.і.н.

Ярослава Верменич, д.і.н.

Станіслав Кульчицький, д.і.н.

Юрій Пінчук, д.і.н.

Олександр Рєєнт, д.і.н.

Дмитро Вирський, к.і.н.

Володимир Головко, к.і.н.

Редакційна Рада:

Павло Магочій, Торонтський університет

Войцех Вжосек, Познанський університет

Лоріна Репіна, Інститут всесвітньої історії Російської академії наук

Владімір Козлов, Федеральне архівне агентство Росії

Галина Зверєва, Російський державний гуманітарний університет

Володимир Кравченко, Харківський національний університет

Сергій Стельмах, Київський національний університет

Сергій Світленко, Дніпропетровський національний університет

Тетяна Попова, Одеський національний університет

Ева Доманська, Познанський університет

Леонід Зашкільняк, Інститут українознавства ім. І.П.Крип'якевича НАН України

1. Мережева теорія. Мережева модель науки

Павленко Юрій (Київ) Ієрархічні мережеві структури інтелектуальних сівтовариств Давнини: Китай, Індія, Античний світ	15
Лубський Анатолій (Ростов-на-Дону) Научные сообщества историков: становление когнитивной субъектности и сетевых структур	33
Колесник Ірина (Київ) Мережева модель науки (новий проект української історіографії?)	54
Осин Вадим (Дніпропетровськ) Научные сообщества в эпоху большой науки: рационализация центробежных сил в социальных науках	89

2. Типи інтелектуальних співтовариств

Посохов Сергій (Харків) Університет як тип інтелектуального сівтовариства: міркування про «університетський дух»	125
Оноприенко Валентин (Київ) Научные школы: проблемы традиций и инноваций	138
Савчук Варфоломій (Дніпропетровськ) Громадсько-наукові об'єднання: процедури типологізації	153
Еремеева Светлана (Москва) Приютинское братство: Думать, чтобы жить. Жить, чтобы думать	165
Богдашина Олена (Харків) Мікронаукові групи в структурах української історичної науки другої половини XIX – початку ХХ ст.	183
Агаманенко Алла (Острог) Українські інтелектуальні сівтовариства в західній діаспорі: спроба типологізації	193

3. Корпорація істориків – культурно-інтелектуальний феномен

Попова Татьяна (Одесса) Дисциплинарное сообщество историографов на исходе Постмодерна (фрагменты размышлений)	210
Малышева Светлана, Сальникова Алла (Казань) Российская университетская корпорация ХХ в. как социокультурный феномен: традиции и инновации, преемственность и разрывы	236

Калакура Ярослав (<i>Київ</i>) Інтелектуальне співтовариство українських істориків: діалог поколінь чи конфлікт методологій	262
Прігарін Олександр (<i>Одеса</i>) Факт(ор) в етнологічному дослідженні: про варіативність стратегій в антропологічній корпорації	270
Андрієв Віталій (<i>Херсон</i>) Історик «другого плану» в персональній ієрархії українського історичного співтовариства	295
Осіпян Олександр (<i>Краматорськ</i>) Наукова кар'єра американського історика сучасні тенденції та перспективи	303
Лиман Ігор (<i>Бердянськ</i>) Феномен співавторства: погляд на створення колективного «наукового продукту»	310

4. Антропологія академічної діяльності

Маловичко Сергей (<i>Москва</i>) М.В. Ломоносов и Г.Ф. Миллер: структурное соперничество историографических культур	330
Зашкільняк Леонід (<i>Львів</i>) Українське історіографічне середовище Галичини на початку ХХ століття: між науковою і політикою	355
Коник Олександр (<i>Херсон</i>) Між університетською кафедрою та думським кріслом: українські професори-депутати в російській Думі. Харківська університетська презентація	364
Музичко Олександр (<i>Одеса</i>) Інтелектуальне співтовариство одеських істориків на зламі XIX-XX ст.: лінії суперництва і співираці	378
Корзун Валентина (<i>Омськ</i>) Жизненный мир и наука: отец и сын Ланпон-Данилевские	395
Абросимова Світлана (<i>Дніпропетровськ</i>) Д. Яворинський: мережі інтелектуальних зв'язків	417

5. Біографія в історії/історія в біографії

Репіна Лорина (<i>Москва</i>) Историческая биография и интеллектуальная история	437
Вісліч Томаш (<i>Варшава</i>) Прикроювання історії до розміру людини. Про інтерпретацію ранньомодерних свідчень автобіографічних т.зв. звичайних людей	465
Вашенко Володимир (<i>Дніпропетровськ</i>) Концепт «інтелектуальна біографія» та конструювання «наукових біографій» в українській історіографії	475

6. Мова науки/мислення історика

Виноградов Геннадій (<i>Дніпропетровськ</i>) Давньоруська інтелектуальна еліта: культура мовчазної меншості	487
Хінчевська-Геннель Тереза (<i>Варшава</i>) Найясніша про Найяснішу: Річ Посполита у венеціанській історичній літературі XVII ст.	499
Wrzosek Wojciech (<i>Познань</i>) O niektórych strategiach historycznego myślenia o zjawiskach religijnych	514
Ясь Олексій (<i>Київ</i>) Три візії українського органіонізму: тіло-ідеал, органічна сполука й організм-конструкція (кілька думок щодо інструментальних трансформацій історичної термінології)	524

7. Рев'ю

Панакін Георгій (<i>Київ</i>) Сучасна археографія: виклики інформаційної ери та російська/радянська традиція (роздуми з ірнводу книги В.П.Козлова «Основы теоретической и практической археографии». М., 2008)	553
Корзун Валентина, Свешников Антон (<i>Омськ</i>) «Мир историка» – кредо Школы (<i>Мир историка. Историографический сборник. Вып. 1-4. Омск: ОмГУ, 2005-2008</i>)	569
Січкаренко Галина (<i>Київ</i>) Сучасні рецепції ідеї університету (<i>Поляков Н.В., Савчук В.С. Классический университет: от идеи античности к идеям Болонского процесса. – Днепропетровск: Изд-во ДНУ, 2007. – 596 с.</i>)	578
Колесник Ірина (<i>Київ</i>) «Український гранд-наратив. Ретроспективні і перспективні» – 2	584

8. Агон

Верба Ігор (<i>Київ</i>) Viva Professor! Чи про міфи огоблинознавства	598
--	-----

<i>Vідомості про авторів</i>	<i>607</i>
------------------------------	------------

Summaries

Contents

**Олексій Ясь
Київ**

**Три візії українського органіцизму: тіло-ідеал, органічна сполука
й організм-конструкція (кілька думок щодо інструментальних
трансформацій історичної термінології)**

Ідея органіцизму, себто уподібнення людського суспільства до природного організму / тіла, походить з давніх часів, принаймні, від доби античності. Зазвичай її пов'язують з конструкціями т.зв. життєвих циклів та функцій організму у сенсі їхньої повторюваності та неодмінною інваріантністю – конечністю природного і заразом соціального буття, що, звісно, постулює телеологічність історичного руху.

Приміром, циклічну модель споглядаємо у базовій тричленній формулі – народження, становлення, вмирання чи у вигляді її багатоманітних проекцій з різною кількістю складових.

Властиво, що різноманітні циклічні візії побутують в творах багатьох авторів класичної давнини – Юлія Анея Флора, Марка Тулія Цицерона, Марка Терренція Варрона та ін.

Врешті, в часи античності з'явилася думка, котру здебільшого приписують Платону, за якою ціле є чимось більшим, аніж звичайна suma його складових.

Ця теза є наріжною ідеєю в конструкціях органіцизму як натуралистичної програми пізнання на обширах соціогуманітаристики, в межах якої суспільство розглядається як частина світу природи, а соціальне буття як різновид природного життя.

До циклічних / органічних мотивів історичного руху апелювали і пізніше. Зокрема, у ранньомодерні часи цю ідею обстоював італійський філософ Джамбаттиста Віко.

Та сиравжній злам в європейській соціогуманітаристиці щодо нобутування уявлень, нов'язаних з органіцизмом, стався протягом модерної доби, особливо впродовж XIX ст. Засадні трансформації наукової картини тогочасного світу зумовили гостре змагання між механіцизмом й органіцизмом.

Здавалося, що зазначений інтелектуальний конфлікт спирається, майже виключно на розвій природничих та математичних наук, а відтак транслювався в соціогуманітаристику оносередковано. Проте нечуваний, до того часу, соціальний і політичний динамізм XIX ст. творив власні терени конfrontації аксіоматичних і механістичних взірців світосприйняття з органічними конструкціями, в яких прагнули відобразити мінливість, часто-густо невнорядкованість, стихійність, імпульсивність, ба навіть хаотичність людського буття.

Невипадково провідниками своєрідного «натурфілософського бунту» сунроти канонів механістичного природознавства стали німецькі класики-ідеалісти Георг Вільгельм Фрідріх Гегель та Фрідріх Вільгельм Йозеф фон Шеллінг.

Наприклад, Г.Гегель нов'язував різноманітні стани «природного духу» як окремих індивідів, так і націй з віковою різницею їхнього життя¹. Звідси і походить його знаменита теза про чотири вікові стани всесвітньої історії (дитячий, юнацький, зрілий та старечий)². Відтак американський учений Гейден Вайт уважає, що, за модусом аргументації, філософія історії Г.Гегеля незаперечно є органіцистською³.

Схоже представлення соціального світу обстоював і Ф. фон Шеллінг, який наголошував на органічному розумінні самої природи історичного часу⁴. Ба більше, в його працях йдеться про органічний спосіб відчуття мислення і дії⁵.

Вважають, що органіцизм чи органологія (термін, який запропонував німецький філософ Е.Трольч)⁶ постала у модерну добу як спосіб осягнення своєрідного зв'язку між ідеальним і реальним. Заразом вона

¹ Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук: В 3 т. – Москва, 1977. – Т.3: Философия духа. – С.80.

² Его же. Философия истории. – Москва, 1993. – С.147-152.

³ Уайт Х. Метаистория. Историческое воображение в Европе XIX века / Пер. с англ. под ред. Е.Г.Трубиной и В.В.Харитонова. – Екатеринбург, 2002. – С.108.

⁴ Шеллинг Ф.В.И. Сочинения: В 2 т – Москва, 1989. – Т.2. – С.359.

⁵ Шеллинг Ф. В. Й. фон. Из праці «Про суть німецької науки» // Мислителі німецького Романтизму / Упоряд. Л.Рудницький, О.Фешовець. – Ів.-Франківськ, 2003. – С.359.

⁶ Трелья Э. Историзм и его проблемы. Логическая проблема философии истории / Отв. ред. и авт. послесловия Л.Т.Мильская. – Москва, 1994. – С.238.

стала інтелектуальною опозицією до раціональних, універсальних і нормативних конструкцій, з якими ототожнювали ідеали Французької революції кінця XVIII ст.

Натомість ідея органічного розвитку, яка повсюдно панувала в романтичному історіописанні XIX ст., мала своїм вислідом думку про унікальність історичного буття, зокрема неповторність національного / народного духу та його різноманітних перевтілень. Адже плин історії можливо відчути тільки один-єдиний раз, себто вловити невний його момент або стан.

Такі романтичні уявлення, вочевидь, підважували і кінець-кінцем звели нанівець моралізаторські і механістичні мотиви, які належали до неодмінних атрибутів пізньопросвітницького історіописання.

Зрештою, органіцизм посів чільне місце не тільки в німецькій класичної філософії та романтичних системах світобачення, а і в позитивістських доктринах.

Проте в позитивістській органології практично не залишалося жодного місця для побутування духу народу / нації. Натомість впроваджувалися безпосередні біологічні аналогії з матеріальним організмом / тілом, які дозволяли тотально генералізувати емпіричний матеріал.

Приміром, англійський філософ Герберт Спенсер, якого вважають фундатором соціал-органіцизму, уподобнив суспільство до «соціального тіла», котре схоже за будовою та функціями до живого організму. Відтак історичний процес тлумачився як органічна еволюція суспільства.

Більше того, Г.Спенсер впроваджував органічні аналогії до дрібних, інколи навіть вульгаризованих деталей. Зокрема, він норівнивав дроти телеграфного зв'язку з нервовою системою природного організму⁷.

Серед прихильників позитивістських візій ширілися й інші натуралистичні уподобнення, іноді доведені до надмірних крайностів: окремий індивід або родина як соціальна клітина, торгівля – кровоносна система, уряд – головний мозок і т.п.

Водночас науковці XIX ст. прагнули віднайти та формалізувати соціальні й історичні закони на засадах органології.

До органіцизму зверталися й нравники. Зокрема, відомий німецький учений Рудольф фон Ієринг уподобнював право, тобто функціонування нравничої системи до організму.

Такі соціогуманітарні уявлення XIX ст. й спричинилися до виникнення низки біоорганічних теорій суспільства як своєрідного надорганізму в

⁷ Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские / Пер. с англ. под. ред. Н.А.Рубакина. – Минск, 1998. – С.305-306.

інтелектуальному дусі еволюційної біології (Р.Вормс, П.Ф.Ліліенфельд-Толль, А.Е.Ф.Шеффле та ін.).

Будь-що-будь, але з присмерком нозитивізму ідея органіцизму все ж таки не зникає з соціогуманітаристики. Натомість ця методологічна стратегія потрапляє в «силові ноля» неокантіанського та соціологічного поворотів, які творять з «органічними» концептами разючі й цікаві інтелектуальні мутації, спричиняють їхнє перетікання в інші предметні області, продукують інструментальні трансформації тощо.

Зокрема, на теренах соціогуманітаристика на межі XIX-XX ст. шириться соціально-психологічна та структурно-функціональна органологія як дослідницькі стратегії.

У таких візіях цілісність людського суспільства виводиться з ідеї колективної свідомості чи загального розуму як самостійної реальності, що є чимось іншим, аніж звичайна сума чи снолучена свідомість усіх індивідів і т.н.

Крім того, суспільство часто-густо розглядається як надорганізм, головною метою якого є підтримання соціальних інститутів та їхніх функцій, тобто організм неретворюється в функціоналізм чи структурно-функціональну нарадигму гуманітарного пізнання (Е.Дюркгайм, А.Редкліфф-Браун, Б.Малиновський та ін.).

Зрештою, видозмінені ідеї органології набувають у численних концепціях гентальпсихології (М.Верхеймер, В.Кольлер, К.Коффка), емерджентної еволюції (С.Александер, К.Ллойд Морган), органічного індeterminізму (Ф.Веллс, О.Рейзер) тощо.

Заразом вони циркулюють у візіях адептів філософії життя чи віталізму, котрі трактували саме поняття «життя» як первісну реальність – цілісний органічний простір у біологічній, космологічній чи історико-антропологічній варіаціях, який передує поділу світу на реальне та ідеальне (А.Бергсон, В.Дільтей, Г.Зіммель, Ф.Ніцше та ін.).

Самостійне призначення у світовій соціогуманітаристиці здобуває й циклічна органологія. Вона презентована в різноманітних теоріях культурно-історичних тинів чи цивілізацій (М. Данилевський, А.Тайнбі та ін.), в яких антитеза органічного та механічного, іноді представлена як конфлікт культури й цивілізації (О.Шпенглер).

Виглядає, що масштабні, іноді планетарно всеосяжні історіософські або соціологічні конструкції фундаторів органіцизму побутивали, нереважно, поза межами дослідницьких практик учених, які презентували національні версії історіописання. Тим паче, що практикуючі історики, за

влучним виразом Робіна Коллінгвуда, здебільшого відкидали домагання, наприклад, позитивістської соціології та вважали для себе вповні достатнім відкривати і встановлювати факти самі по собі⁸.

Втім, таке враження є оманливою аберрацією, позаяк історичні візії з обсягу органіцизму суттєво розширювали інструментальні можливості вчених-гуманітарій, зокрема дозволяли досить вільно мігрувати з одного дослідницького поля на інше.

Зауважимо, що органіцизм мислення продукував конструкції, розріховані на динамічність, мінливість світосприйняття, яке адсорбувало численні зміни й трансформації світу історії. Відтак органічне представлення фактографічного матеріалу було зорієнтоване на те, щоб зловити та зафіксувати певний стан історичного руху в його незчисленних виявах.

Ці інструментальні властивості органіцизму як методологічної стратегії видавалися велими привабливими багатьом історикам, особливо тим, які прагнули повніше відобразити складну просторово-часову конфігурацію історичної сцени та шукали адекватні засоби для її мовної репрезентації у своїх текстах.

Однак, скерованістю на тотальну мінливість соціального / національного буття в жодному разі не вичерпується неабияка привабливість органічних візій історії.

Органіцизм виступав як специфічна аксіологічна настанова в практиках ученого-гуманітарія, яка дозволяла йому зберегти цілісність та забезпечити межі освітлення відповідної дослідницької нерспективи у неосяжному морі фактографії, котре стрімко розширявалося в XIX, а тим більше в XX ст.!

У такому сенсі різноманітні конструкції з обсягу органології були однією з інтелектуальною предтеч холізму, себто ідеї конструювання суспільства як цілісної системи, хоч, звичайно у спрощеному, почали навіть примітивному вигляді.

Такі інструментальні спокуси були аж надто звабливими, щоб утриматися від багатоманітних форм органіцизму, які циркулювали в тому чи іншому полі національної історіографії. Не залишалися вони поза увагою й відомих репрезентантів українського історописання XIX-XX ст.

⁸ Коллінгвуд Р.Дж. Идея истории. Автобіография / Пер. и ком. Ю.А.Асеева; авт. ст. М.А.Киссель. – Москва, 1980. – С.126.

Одним з них був український і заразом російський учений-романтик Микола Костомаров, який ще за життя здобув поважну репутацію історика-художника. Зокрема, традиційними в українській та російській історіографії (В.Антонович, Б.Крупницький, О.Пипін, В.Семевський та ін.) є порівняння М.Костомарова з відомим французьким істориком Огюстом Т'єррі, котрий вирізнявся серед когорти європейських істориків-романтиків витонченим художнім викладом⁹.

На сцені українського історіописання М.Костомаров уславився героїко-художнім представленням минувшини, яке спиралося на інтуїтивний, іrrаціональний спосіб мислення, хоч і включало великий обсяг по-передньої евристичної роботи. Вочевидь, його дослідницькі практики не передбачали авторських рефлексій щодо власної методологічної стратегії з огляду на домінування іrrаціональних мисленнєвих конструкцій.

Проте романтичне світобачення М.Костомарова, хоч і з домішками пізньопросвітницьких уявлень та елементів класицизму, звичайно тяжіло до ідеалістичного / метафізичного органіцизму. Тому його уялення про національне тіло / організм вирізняються неабиякою самобутністю й виявляють специфічні інтенції.

М.Костомаров, як яскравий і колоритний представник романтичного історіописання, винятково чутливо схоплював мінливість та динамічність історії, зокрема акцентував увагу на якісних вимірах певного явища або процесу в той чи інший час.

Передусім, важливою інтелектуальною прикметою М.Костомарова як історика є усвідомлення, точніше осянення, народного буття як певної морально-етичної та мистецько-естетичної системи, яка раптово постає то у вигляді хаосу незчисленних фрагментів-мозаїк, то стрункого, впорядкованого організму («тіла») громадського життя.

Зокрема, він виходив з того, що будь-яке суспільство у своїй історії переживає періоди виникнення, розквіту та занепаду.

Приміром, відому органічну тріаду молодість–зрілість–старість споглядаємо і в «Книзі буття українського народу», зокрема щодо означення різних стадій існування людства¹⁰.

⁹ Антонович В. Н.И.Костомаров как историк // Киевская старина. – 1885. – № 5. – С.XXVII; Крупницький Б. Исторіознавчі проблеми історії України: Зб. статей / На правах рукопису. – Мюнхен, 1959. – С.88; Пышин А.Н. Н.И.Костомаров, 1817-1885 (некролог) // Вестник Европы. – 1885. – № 5. – С.423; Семевский В.И. Николай Иванович Костомаров, 1817-1885 // Русская старина. – 1886. - № 1. – С.200.

¹⁰ Козак С. Українська змова і месіанізм. Кирило-Мефодіївське братство. – Ів.-Франківськ,

Невипадково добу зародження чи молодості історик характеризує як часи варварства та хаосу в суспільному устрої. Відтак хаос, жадобу до грабунку та війни, наплив авантюристів він трактує як основні риси «героїчних віків народу» у своїй першій, забороненій магістерській дисертації (1841/42)¹¹.

Цю ідею М.Костомаров обстоює і пізніше. Зокрема, полемізуючи з П.Кулішем у другій половині 1870-х років історик підкреслює, що «... будь-яке громадянське суспільство, перш ніж утворити струнке державне тіло, несе на собі, більше чи менше, відбиток хаосу (курсив наш. – Авт.), в якому легко розшукати риси, властиві, за нашими спостереженнями розбійникам, себто людям, котрі шукають можливості впровадити в суспільстві хаос»¹².

Варто відмітити, що термін «хаос» належить до ключових понять-інструментів романтичного мислення, позаяк ця дефініція відображає неповторність, суперечливість, багатоманітність, урешті-решт певний стан історичного руху.

У відомій студії «Две русские народности» (1861) М.Костомаров безпосередньо пов'язує побутування народу як певної духовної субстанції з темпоральними характеристиками, які уподоблюють пацію до організму. Причому віковий стан цього «тіла», па його думку, значною мірою визначає феноменологічні риси народу / нації, які простежуються на авансцені минувшини.

«Народність може вироблятися за ріжні часи людського розвитку, тільки що виріб справлятиметься легше за дитинного часу, ніж у дозрілому віку духового життя людського. Переміну народності можуть викликати протилежні причини, як: потреба дальшої цивілізації, зубожіння й підупад попередньої, свіжка жива молодість народу і старезний його вік із його неміччю (курсив наш. – Авт.). З другого боку, розвиток цивілізації може зберігати народність, коли народ надбав собі доволі чого такого, що веде його до дальшої духовної праці в тій самій сфері, або коли віл має на запас доволі інтересів, щоб виробити з них пові прояви освіти, або коли віл задовольняється заведеним у себе ладом і не посугується наперед», – паголошує історик¹³.

2004. – С.172.

¹¹ Костомаров Н. О причинах и характере унии в Западной России // Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова / За ред. акад. М. Грушевського. – [К.], 1928. – С.28.

¹² Костомаров Н. О козаках. По поводу статьи Кулиша, напечатанной в 3-й и 6-й тетрадях Русского Архива (изд. 1877 г.). Историко-критический очерк // Русская старина. – 1878. – Т. 21, № 3. – С.399.

¹³ Костомаров М. Две русские народности / Переклав О.Кониський; з переднім словом

Такі погляди М.Костомарова, стверджує Дмитро Чижевський, спиралися на уявлення про те, що «*життя народу виникає із внутрішньої глибини його духа* (курсив паш. – *Авт.*), що повстала вже в найдавнішій минувшині, з утворенням самого *плем'я*»¹⁴.

Зауважимо, що уявлення М.Костомарова про «організм» («народне тіло»), як і багатьох інших європейських романтиків, мали підпору давнію ідею тотального одухотворення суспільства і природи, врешті-решт усього макрокосмічного порядку.

Власне, це – тіло-ідеал, «органічне» втілення ідеї-задуму Божого Провидіння у просторі і часі, яке набуває різних образів у ту чи іншу історичну добу.

У цьому суттєва відмінність уявлень романтиків від конструкцій позитивістів, які часто-густо тлумачили суспільство як надорганізм за безпосередньою аналогією з природним організмом або як соціальне утворення в сенсі еволюційних біологічних теорій.

Недаремно М.Костомаров досить промовисто висловився про призначення духу народу / нації, що формує його тіло-ідеал з неповторними морально-етичними і мистецько-естетичними прикметами. «*Духовий склад, ступінь почуття, характер розуму, напрям волі, погляд на громадське й духове життя, все, що виробляє вдачу й характер народу, все оце й — заховані внутрішні причини народної відрубності. Оці основи надають дихання житту й суцільність тілу. Все оце, що належить до цього духового народного складу, не показується поодинці, відрубно одне від другого, а вкупі, нероздільно, спільно одне другого піддержує, спільно одне другого, доповнює, й, таким побитом, усе заразом укупі становить єдиний гармонійний образ народності* (курсив паш. – *Авт.*)», – відзначає історик¹⁵.

Отож, народний / національний дух є найважливішим ірраціональним, ідеалістичним включенням у романтичних конструкціях М.Костомарова, який визначає обриси мишувшини та, властиво, і спрямованість метаморфоз у світі історії.

Саме цей дух є тотальним і фактично єдипим суб'єктом історичного руху. Відтак колективний / масовий герой представлений у працях М.Костомарова, переважно, як єдина сконструйована палітра, цілісне полотно з безліччю хаотичних фрагментів, мозаїк-частинок, що пепзлем

Д.Дорошенка. – Київ–Лейпциг.[1923]. – С.13-14

¹⁴ Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні // Чижевський Д. Філософські твори: У 4 т. / Під загальною ред. В.Лісового. – К., 2005. – Т.1: Нариси з історії філософії на Україні. Філософія Григорія С.Сковороди. – С.115.

¹⁵ Костомаров М. Дві руські народності. – С.15.

автора організовуються в єдине і струнке тіло-ідеал у вигляді унікальної множинності образів національного / народного організму.

На цьому місці, постає питання: якими ж є авторські канони представлення історії?

За візію М.Костомарова, народ / нація побутує в єдиній морально-естетичній системі, яку конструює Божий дух за особливими мистецькими та духовними канонами.

Зауважимо, що загострена романтична рецепція поступово підводила історика до цілісного, системного розуміння етнокультурного феномену народного організму, який утворював своєрідну систему символів і духовних прикмет.

«Народні символи, розміщені в системі, складають символіку народу, яка слугує нам важливим джерелом для розуміння його духовного життя (курсив наш. – Авт.). У загальному сенсі, символіка природи є продовженням природної релігії. Творець розкривається в творінні; серце людини любить в явищах світу фізичного Всюдисущий Дух», – стверджує автор¹⁶.

Ця система уявлень з номітним наголосом на пантеїзмі зумовлює та генералізує мотиваційні устремління М.Костомарова як історика, визначальним вектором яких є народна маса, тобто історіописання від її основ – історія знизу. Тому народ / нація чи масовий, колективний герой у його сприйнятті виступає як єдине, недиференційоване органічне ціле («тіло») зі своїм особливим духом, творчість якого має надіндивідуальний характер¹⁷.

Таке духовне / ідеалістичне уподібнення народу / нації до «організму» сучасні дослідники знаходять уже в «Кнізі буття українського народу»¹⁸.

Схильність М.Костомарова до «органічного» прочитання російської історії помітили на початку 1860-х років деякі рецензенти його праць, зокрема у відгуках на монографію «Севернорусские народоправства во времена удельно-вечевого уклада. Новгород-Псков-Вятка» (1863)¹⁹.

Отже, в працях М.Костомарова органічне представлення світу минувшини посідає чільне місце, позаяк воно вистунає як основа на-

¹⁶ Костомаров Н. Об историческом значении русской народной поэзии. – Харьков, 1843.– С.26.

¹⁷ Комаринець Т.І. Ідейно-естетичні основи українського романтизму (проблема національного й інтернаціонального). – Львів, 1983. – С.109-110.

¹⁸ Артиюх В. «Книга буття українського народу» М.Костомарова: сакральні виміри національної самосвідомості // Сіверянський літопис. – 2000. – № 5. – С.133-134.

¹⁹ Григорьев А. Рец. на кн.: Костомаров Н. Северно-русские народоправства во времена удельно-вечевого уклада. – С.-Петербург, 1863. – Т.1-2 // Время (СПб). – 1863. – № 1. – С.129-130.

ціональної характерології і навіть як специфічна риса історичного буття східнослов'янських народів.

Такою, приміром, є його теза про утвердження єдиновладдя на теренах Московщини / Росії.

«Москва, поневолюючи князів і підгортаночи їх під свою кормигу, тим самим обновляла ідею спільної батьківщини, тільки вже не в тій формі, як колись, не в федеративній, а в єдиновладній. Отак склалася московська монархія, отак із неї виросло згодом російське державне тіло (курсив наш. – Авт.). Громадською стихією Москви є загальність («общинность»), знищення особистості, навпаки тому як на Україні і в Новгороді, де принцип особистості раз-у-раз виявляв свою живучість», – наголошує історик²⁰.

Варто підкреслити, що з єдинодержавним укладом М.Костомаров пов'язував не тільки Московське царство на Сході, а й Велике князівство Литовське на Заході²¹.

Відзначимо, що він досить часто вживає дефініції «державне», «політичне» та «народне тіло», хоч засади цього розрізnenня не вповні окреслені й зрозумілі.

Наприклад, у своєму лекційному курсі з російської історії на початку 1860-х років М.Костомаров висловлюється про «політичний організм» в сенсі означення цивілізаційного контуру минувшини. «Якщо ми говоримо: історія руського народу, то вживаємо це слово у збірному сенсі, як маси народів, пов'язаних єдністю однієї цивілізації, які складають політичне тіло (курсив наш. – Авт.)», – підкреслює вчений²².

Дефініцію «тіло» («організм ») М.Костомаров вживав і щодо означення політичного стану українських земель за часів Руїни. «Відірвавшись від Польщі, Україна ще не з'єдналася з Московією в одне тіло (курсив наш. – Авт.) і залишалася зі своєю окремішністю, слугувала предметом розбратів між сусідами, які хотіли нею заволодіти», – зазначає автор²³.

Врешті, в ієрархії романтичного світосприйняття М.Костомарова державні, політичні чинники і навіть цивілізаційні впливи («державний організм», «політичне тіло») виступають як «зовнішні» вияви існування народу / нації. Натомість Боже Провидіння творить зasadні, «внутрішні» прикмети, властиво, тіло-ідеал, що є сутністю «національного духу»,

²⁰ Костомаров М. Дві руські народності. – С.61.

²¹ Костомаров Н. Лекции по русской истории / Сост. по запискам слушателей П.Г-вым [Гайдебуровым]. – С.-Петербург, 1861. – Ч.1: Источники русской истории. – С.17.

²² Там же. – С.14.

²³ Костомаров Н. Гетманство Выговского // Основа. – 1861. – № 4. – С.1.

Ця авторська онозиція зовнішнє / внутрішнє нагадує відому і досить поширену на обширах україпської соціогуманітаристики контраверсію розум / серце, яка нав'язує до інтелектуальної традиції неоплатонізму.

Невипадково в одній зі студій М.Костомаров упроваджує поділ на зовнішні / внутрішні чинники (складові) історії.

«Не станемо говорити про наші суспільні, державні, економічні форми: ці предмети мають увійти до області наукових досліджень. Але всі взагалі форми складають зовнішній світ, котрий може приймати той чи інший образ, залежно від духу, що надав йому життя та рух. Залишимо поки що цей зовнішній світ життєвих явищ, і поглянемо на свої внутрішні, моральні сили (курсив наш. – *Авт.*), на спосіб їх застосування, на прийоми, з якими ми справляємося з нашими загальними устремленнями, переконаннями та бажаннями», – підкреслює автор²⁴.

Однак, відома теза про суттєву відмінність історичного буття двох східнослов'янських народів, яку М.Костомаров, на нерший погляд, формулює у царині «зовнішніх явищ», зокрема, як співвідношення чи змагання між єдиновладдям і народоправством, спирається на більш глибинний конфлікт.

Його нирода стає більш зрозумілою, коли взяти до уваги авторське означення терміна «народоправство». Зокрема, М.Костомаров тлумачить народоправство як певний динамічний стан суспільної рівноваги, якому властиве «роздроблення цілого без його повного знищення (курсив наш. – *Авт.*), самобутнє життя частин без порушення взаємної схожості, перевага звичаю над настановою, імпульсу над законом, дії над установою, особистої свободи над становістю, почуття над обов'язком, родинності над державністю, слабість влади, невизначеність форм...»²⁵.

Зазначимо, що М.Грушевський трактував цей термін як своєрідне авторське «перехрещення» дефініції «ресpubліка» з огляду на утиси тогчасної російської цензури²⁶.

Проте «зовнішні» ознаки «єдиновладдя» чи «народоправства» виявляють сутнісні риси екзистенції «народного духу», себто виходять за межі означення, власне, державного устрою.

Виглядає, що терміни «народоправство» та «єдиновладдя» вживаються істориком в інструментальному сенсі, зокрема, як специфічні маркери

²⁴ Его же. Тысячелетие // Науково-публіцистичні і полемічні писання... – С.126.

²⁵ Его же. Лекции по русской истории. – С.14.

²⁶ Грушевський М. Українська історіографія і Микола Костомаров: (пам'яті М.Костомарова в двадцять п'яті роковини його смерті, помер 7.IV.1885) // Літературно-науковий вістник.– 1910. – Т.50, Кн.5. – С.221.

того чи іншого національного / народного організму. Відтак послуговуючись цими дефініціями М.Костомаров окреслює зasadний конфлікт між двома різними тілами-ідеалами на авансцені історії.

Властиво те, що безпосередньо з конфлікту народоправства та єдиновладдя ностає федеративна концепція М.Костомарова, яку вельми су-перечливо оцінювали як сучасники, так і наступники.

Наприклад, російський історик та літературознавець О.Пипін тлумачив федеративну теорію М.Костомарова як репрезентацію «потоку народного життя» в історії, який не завжди зливається з «плином державного розвитку»²⁷. Водночас О.Пипін апелював до традиційних уявленнях мисливців-романтиків, котрі представляли історичний час у вигляді органічного річища, яке неможливо формалізувати, себто вкласти в невні логічні межі, а лише відчути й осягнути його дух.

Відомий ноет та слов'янофіл Іван Аксаков у листі до російської нисьменниці Кохановської (нсевдонім Надії Стенанівни Соханської) висловлював нідозру, що за мріями «малоросійських натріотів» у С.-Петербурзі про федерацію неруховуються їхні нрагнення до сенарації від Росії²⁸.

Російський історик Володимир Іллерицький обстоював думку, що вся неріодизація минувшини, вибудована М.Костомаровим, спирається на протиставленні федеральніх, удільно-вічевих засад, котрі нанували у домонгольській Русі, єдинодержавній основі, яка остаточно утвердилася в XVII ст.²⁹

Інший російський учений Олексій Цамуталі вважав, що федеративна теорія вченого нродовжувала давню дискусію, розпочату ще в середовищі декабристів між прибічниками централізації та федералізму³⁰.

Схожу думку обстоював і американський історик Денис Папазян, який наголошував, що на федеральну візію М.Костомарова справили помітний вплив інтелектуальні пошуки декабристів³¹.

²⁷ Пипін А.Н. Характеристики литературных мнений от двадцатых до пятидесятых годов: Исторические очерки / 3-е изд. – С.-Петербург, 1906. – С.229.

²⁸ Барсуков Н. Жизнь и труды М.П.Погодина. – С.-Петербург, 1904. – Кн.18. – С.141; Переписка Аксаковых с Н.С.Соханской (Кохановской) // Русское обозрение. – 1897. – Т.45, № 5. – С.88.

²⁹ Иллерицкий В.Е. Русская историография второй половины XIX века (Лекции для студентов Московского государственного историко-архивного института) / Ред. И.А.Кудрявцев. – Москва, 1957. – С.41.

³⁰ Цамутали А.Н. Борьба течений в русской историографии во второй половине XIX века/ Отв. ред. Б.В.Ананьевич. – Ленинград, 1977. – С.132.

³¹ Papazian D. N.I.Kostomarov and the Cyril-Methodian Ideology // Russian Review. – 1970.– Vol. 29, No.1. – P.70-71.

Натомість один з найстаріших російських істориків-марксистів М.Покровський уважав, що федералізм М.Костомарова та М.Грушевського руйнує саме поняття «російський історичний процес»³².

Зауважимо, що визначальним, трансцендентним мірилом вартості в світосприйнятті М.Костомарова є ідея правди, яку репрезентує народне «тіло» («організм»). Його устремлення є домінуючими щодо формулювання того чи іншого вердикту історика щодо визначних особистостей минулого, певних явищ, процесів і т.п.

Саме в такому органічно-ідеалістичному контексті постає змагання між народоправством та єдиновладдям, яке є не стільки конфліктом у матеріально-фізичній площині, скільки протистоянням у духовній царині як двох відмінних організмів-ідеалів, двох «правд» історичного буття!

«Корінний зачин руського державного устрою йшов двома шляхами: з одного боку, до з'єднання всієї Руської Землі в єдинодержавне тіло, а з іншого – до виникнення в ньому політичних суспільств, які, зберігаючи свою самобутність, не втрачали між собою зв'язку та єдності, що виражалися в їхній сукупності. Ця основа федерації (курсив наш. – Авт.) пе є в нашій історії чимось виключно властивим Слов'янському племені...», – зазначає історик³³.

Варто паголосити, що М.Костомаров, як і російській учений М.Полевий³⁴, відводив виняткову роль монголо-татарській навалі в історії Московщини / Росії. На його думку, це іноземне завоювання визначило ключові риси формування Московської держави (єдинодержавність) та пригнітило удільно-вічовий (федеративний) уклад, тобто пародоправство.

Звідси і походить той зasadний конфлікт в українській історії, який М.Костомаров представляє досить відрефлектовано: «...Україна цілі віки берегла старосвітські погляди; вони перейшли в її кров і тіло, несвідомо для самого народу, у Україна, зорганізувавши козацький устрій, – форму, що зародилася ще в далеку давнину, – шукала тої федерації у спілці з Московчиною, де вже давно зникли ці федеративні основи (курсив наш.– Авт.)»³⁵.

³² Покровский М.Н. Борьба классов и русская историческая литература: Лекции, читанные в Коммунистическом университете имени тов. Зиновьева, 3-7 мая 1923 г. / 2-е испр. изд.– Ленинград, 1927. – С.94.

³³ Костомаров Н. Мысли о федеративном начале в древней Руси // Основа. – 1861. – № 1. – С.121.

³⁴ Полевой Н. История русского народа: В 6 т. – Москва, 1829. – Т.1: От древнейших времен до разделения России на уделы (до 1055-го года). – С.XLI-XLII.

³⁵ Костомаров М. Дві руські народності. – С.42.

Ще більш гострі зауваги історика щодо сполучення з Москвою споглядаємо в його текстах, написаних за часів кирило-мефодіївських братчиків, зокрема в «Книзі буття українського народу».

«Але скоро побачила Україна, що нопалась в неволю, вона по своїй нростоті ще не знала, що то єсть цар, а *цар московський значе усе рівно, що ідол і мучитель* (курсив наш. – *Авт.*)», – відзначає М.Костомаров³⁶.

Відзначимо, що федералістські ідеї вчений обстоює і на схилі свого життя. «...незалежність України у федеративному зв'язку з іншим політичним тілом залишилася лише ідеалом і Хмельницького, і після нього у долі всіх його співвітчизників» (курсив наш. – *Авт.*), котрим дозволяв їх розумовий кругозір мислити про нолітичний устрій їхньої батьківщини. Хмельницький робив спроби влаштувати федеративний зв'язок, то з Туреччиною, то з Московською державою, то навіть з тією ж Польщею, якщо б тільки ця Польща, могла б скільки-небудь змінитися», – стверджує історик на сторінках своєї відомої розвідки «Мазепинці» (1884)³⁷.

Врешті, два відмінні способи державного і суспільного устрою – федерація / єдиновладдя часто-густо виглядають в авторських текстах не стільки як взаємодоновнюючі, а як контраверсійні ідеї. Властиво, вони відображають індивідуальність і загальність історичного буття, що представляють різні тіла-ідеали!

Про те наскільки важливими є зазначені ідеали у світосприйнятті М.Костомарова свідчить його типологія «двох руських народностей», яку він розкриває у вигляді кількох опозицій: особиста воля малороса та загальність великоросіяніна³⁸, українська громада як «добровільне товариство людей» і російський «мір» («община») як «абстрактний вислів загальної волі», що нав'язує «громадську й державну єдність»³⁹.

Отож, 1861 р. з ідеалістичної / метафізичної типології «організмів» («тіл») народилася знаменита формула М.Костомарова про дві руські народності, що мала неабиякий вплив на українську соціогуманітаристику.

Невипадково його студію «Две русские народности» українські науковці називали «евангелієм українського сепаратизму»⁴⁰ чи «євангелієм

³⁶ Кирило-Мефодіївське товариство: У 3 т. / Упоряд. М.І.Бутіч, І.І.Глізь, О.О.Франко; гол. ред. П.С.Сохань. – К., 1990. – Т.1. – С.257.

³⁷ Костомаров Н. Мазепинцы // Русская мысль. – 1884. – № 1. – С.3.

³⁸ Костомаров М. Дві руські народності. – С.77-78.

³⁹ Там само. – С.94-95.

⁴⁰ Грушевський М. Українська історіографія... – С.223.

українського націоналізму»⁴¹ і т.п. Більше того, вважають, що з низки публікацій М.Костомарова, вміщених у журналі «Основа» (1861-1862), постала українська етнопсихологія⁴².

Органіцизм посідає неабияке місце й у творчій спадщині В.Липинського, яскравого репрезентанта неоромантичної хвилі⁴³ та одного з фундаторів українського консерватизму першої третини ХХ ст.

Зазвичай наголошують, що він не належав до «фахового цеху» істориків (С.Томашівський)⁴⁴, а був приватним або «незалежним ученим» (Я.Пеленський)⁴⁵, «натхненим аматором» (І.Лисяк-Рудницький)⁴⁶ і т.п.

Утім, масштабні творчі експерименти В.Липинського плекалися та розгорталися саме на полі українського історіописання, хоч і продукували більш широкі соціологічні, політологічні, філософські, психологічні рефлексії.

Органіцизм, як і традиціоналізм, елітаризм, ірраціоналізм, здебільшого відносять до неодмінних компонентів, ба навіть зasadних ознак консервативного стилю мислення⁴⁷.

Властиво, що в консервативних доктринах органічні мотиви, як правило, протистоять ідеям індивідуального атомізму чи механістичної соціалізації, які пов'язують з ліберальними та демократичними ідеалами.

⁴¹ Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії / Упорядк. та вступн. ст. Ю.Пінчука, Л.Гриневич. – 3-е вид., репринт. – К., 1996. – С.100.

⁴² Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / Матеріали упорядковав і підготовив до друку д-р М.Шафовал. – Мюнхен, 1993. – С.8; Балагутрак М.П. Українська етнопсихологія XIX ст.: Автореф. дис. ... к.і.н.: 07.00.05 / НАН України. Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича. Ін-т народознавства. – Львів, 2004. – С.9-13.

⁴³ Ясь О.В. В.Липинський та неоромантизм (до 125-річчя від дня народження) // Укр. іст. журн. – 2007. – № 5. – С.75-95.

⁴⁴ Томашівський С. Історія і політика. Кілька думок із приводу книжки В.Липинського «Україна на Переломі» // Хліборобська Україна (Віден). – 1921. – Кн.3, Зб.5/6. – С.169.

⁴⁵ Пеленський Я. Передмова: В'ячеслав Липинський і його «Україна на переломі» // Липинський В. Твори. Архів. Студії / Ред. Л.Білас, Я.Пеленський. – Філадельфія, 1991. – Т.3: Україна на переломі 1657-1659: Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті. – С.XI.

⁴⁶ Лисяк-Рудницький І. В'ячеслав Липинський: державний діяч, історик та політичний мислитель // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2 т. / Відп. ред. Ф.Сисин; упоряд. Я.Грицак. – К., 1994. – Т.2. – С.154, 156.

⁴⁷ Тукаленко І.А. Проблема державні в історіософській концепції В.Липинського в контексті європейської консервативної думки: Автореф. дис. ... к.ф.н.: 09.00.05 / Київський університет ім. Т.Шевченка. К., 1998. – С.11-13.

Сенс органіцизму в консервативних візіях, переважно, виводять з системи рівноваги, в якій розглядаються окрім особистості, речі, явища, ідеологічні й політичні вартості тощо. Відтак органічний ідеал консерватизму початку ХХ ст. вбачали в ідеї чіткого станового поділу або, принаймні, в добре вибудованій соціальній ієрархії суспільства.

Такі консервативні виміри світогляду В.Липинського, здавалося, незаперечно торують шлях до іrrаціональних мисленневих конструкцій, які рясно відчутимо в його студіях. Однак, іrrаціоналізм та органіцизм цього українського мислителя мають не тільки консервативне підґрунтя, а й неоромантичне походження.

Інтуїтивний спосіб мислення В.Липинського незаперечно нав'язує аналогії з романтизмом. Тим більше, що семантика його текстів часто-густо нагадує старі або класичні романтичні канони історіописання XIX ст.

Недаремно «органічні» метафори В.Липинського, іноді виглядають справжнісінько так як у текстах М.Костомарова.

Приміром, у такому сенсі можуть бути прочитані його вислови «народний організм (курсив наш. – *Авт.*), звихнений віковою неволею, роз'ярений багатолітнім терпінням приниження»⁴⁸, або «приплів нових сил у виді молодого й сильного козацтва влив до ослабленого й розкладаючогося національного організму (курсив наш. – *Авт.*) нове, відроджене життя»⁴⁹.

Схожі мотиви простежуємо і в інших авторських заувагах та коментарях. Зокрема, в сентенції В.Липинського про Гадяцьку унію (угоду) 1658 р., що характеризує Велике князівство Руське як «політично незалежний державний організм»⁵⁰, побутує навіть його федералістське означення, майже як у дусі М.Костомарова.

Проте, на відміну від адептів романтичного історіописання, передусім, вищезгаданого М.Костомарова, В.Липинський упроваджує тотальну соціалізацію авансцени минувшини. Тож навіть «жертвенні герой» чи «велика людина» на сторінках його довоєнних праць постають не тільки в контексті іrrаціональних хотінь (волі, волюнтаризму) або культу героїзму, а й як вислід соціальних, політичних теренів, які окреслили їхнє призначення в світі історії.

⁴⁸ Липинський В. Твори. Архів. Студії / Загальна ред. Р.Залуцький, Є.Зиблікевич. – Філадельфія, 1980. – Т.2: Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. – С.129.

⁴⁹ Там само. – С.77.

⁵⁰ Там само. – С.41.

Ця зasadна риса світосприйняття В.Липинського вводить у його стилювий профіль аналітичні складники, що сполучаються з інтуїтивним осяненням. Отаке ноєднання найновніше виявляється у його творчості протягом 1920-х років, зокрема у відомій концепції «класократичної монархії». Відтак органологія В.Лининського в світлі ноєднання розмайтих мисленнєвих елементів набуває іншого сенсу і нродує нові інструментальні можливості!

Власне, у його повоєнних текстах простежуємо давню схильність уподібнювати поняття «нація» та «держава» до «організму» («державний організм», «український національний організм», «національне тіло» і т.п.)⁵¹. Ці аналогії не є ані чисто натуралістичними у позитивістському сенсі, ані новністю ідеальними у розумінні старих романтичних настанов.

Зауважимо, що в авторському представленні вони пов'язуються як і з ірраціональними («воля однієї людини») чи метафізичними («дух нації») компонентами, так і з географічними, природними, зрештою соціокультурними та geopolітичними обширами побутування «організму» (ідея Землі, культурного перехрестя між Сходом і Заходом), «фізичною силою» держави, зокрема її здатністю до захисту («відпорності») і т.п.

«Розуміється перш за все грав тут роля момент ірраціональний: дух нації, що все стихійно прямує до з'єднання в одно тіло цілого національного організму (курсив наш. – Авт.)», – відзначав автор монографії «Україна на переломі 1657-1659: Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті» (1920)⁵².

Пізніше, в «Листах до братів-хліборобів» (1920-26), В.Липинський наголошує, що в основі «ноняття нації лежить містичне ядро»⁵³, але сно-лучає цю ідеалістичну основу з природно-фізичним світом. Відтак нація ностає як реалізоване, здійснене «хотіння» бути й жити, що снирається на «територіальній патріотизм», себто на ідею віданості певному простору!

На цьому місці зауважимо, що органічна візія В.Липинського отримує міцну матеріально-фізичну площину – Землю з її етно- та соціокультурним, geopolітичним та природним ландшафтом! Причому концепт

⁵¹ Липинський В. Твори. Архів. Студії / Ред. Л.Білас, Я.Пеленський. – Філадельфія, 1991.– Т.3. – С.40, 67, 182.

⁵² Там само. – С.172.

⁵³ Липинський В. Повн. зібр. творів, архів, студії / Ред. Я.Пеленський. – Київ–Філадельфія, 1995. – Т.6, Кн.1: Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – С.83.

«територіального патріотизму» нродукує не лише ідею осіlostі, а й тезу про органічну спільноту, що має власну ієрархію і, практично, колективну свідомість.

Більше того, в текстах українського мислителя проступає досить цікаве потрактування «козацької організації» як «органічного колективу»⁵⁴. В іншій студії В.Липинський обстоює думку про наявність у сучасному житті різних «органічних сполучень» – родових, класових, територіальних⁵⁵.

Отож, у його представленні нація постає як «органічна синолока» духовних і матеріальних сил, активних і насивних елементів, урешті як добре впорядкована й окреслена ієрархія взаємин і соціальних ролей.

Втім, ієрархія, яка виникає в межах «органічного колективу» чи «органічної сполуки», в жодному разі не є вислідом ані чисто аналітичної, ані вповні ірраціональної стратегії авторського мислення.

«Хлібороб, співпрацюючи й снівжиючи з природою, має виразне почуття ріжності й ієрархії всесвіту та присутності у всесвіті невідомих сил, які людина своїм розумом може відчувати, але керувати якими не в стані... Звідціль ірраціональна, метафізична релігійність (курсив наш. – Авт.) і віра в Бога у хлібороба...», – відзначає вчений⁵⁶.

Власне, з віри як позачасового мірила вартості, мабуть, походить містичність та релігійність філософії історії В.Липинського. Адже в його візії релігія та церква виступають як соціальні й моральні чинники, що дисциплінують, унорядковують людські хотіння й інстинкти⁵⁷.

Проте «духовна природа» ірраціоналізму, як осягнення ієрархії Всесвіту, є тільки одним із наріжних каменів світосприйняття «хлібороба-консерватора», з яким ототожнює себе автор.

Іншою зasadною рисою цього світогляду є універсалізм або «універсалістичний спосіб думання європейських лицарів-хліборобів»⁵⁸, який скерований на осмислення й творення соціальних, національних відносин, зрештою самої «суспільної природи» буття та громадських вартостей.

⁵⁴ Там само. – С.21.

⁵⁵ Липинський В. Релігія і церква в історії України. – Львів, 1933. – С.35.

⁵⁶ Липинський В. Універсалізм у хліборобській ідеології // Консерватизм: Антологія / Упоряд. О.Проценко, В.Лісовий. – К., 1998. – С.121

⁵⁷ Липинський В. Релігія і церква в історії України. – С.25.

⁵⁸ Його ж. Універсалізм... – С.128.

Така органологія значною мірою трансформує ідеалістичне чи метафізичне уподібнення суспільства або нації до «тіла» в структурно-функціональний метод організації історичного матеріалу, зокрема сполучає інтуїтивний та аналітичний способи мислення.

Д.Чижевський уважає, що «на цій органічності нації буде *Липинський усю свою теорію класократії* (курсив наш. – Авт.)»⁵⁹.

І дійсно, в «Листах до братів-хліборобів», автор підносить і трансформує концепт «організму» в органічний тип взаємоподії соціуму чи метод побудови «класократичного» громадського життя. Невипадково він обстоює думку про побутування «органічного взаємовідношення» між активною й пасивною расою, що утворює «класократичний» устрій⁶⁰.

Такий тип взаємовідносин, за його візію, передбачає збройне завоювання активною расою пасивної. Автор характеризує його як завоювання «зверху», «по-лицарськи».

У подальшому відбувається «органічне співробітництво» на основі інстинкту осілості та персонального проводу, внутрішньої єдності та організованості активної раси, що призводить до вироблення спільніх інстинктів (сусідства, території та родини). Відтак творяться нові громадські і політичні вартості, формується відповідна суспільна ієрархія тощо.

Запорукою «органічної співпраці», на думку автора, є обмеження релігійною мораллю «класократичної сили і авторитету», що реалізується через відокремлення духовної влади від світської⁶¹.

Зрештою, схематизація минувшиши подається В.Липинським як понятійпа тріада, відповідно до трьох способів організації національної аристократії. Проте автор формулює свої установчі концепти у вигляді трьох циклів державного правління та трьох станів існування нації – класократія (органічний спосіб утворення), демократія (хаотичний спосіб) та охлократія (механічний спосіб).

Ця конструкція нагадує циклічні теорії М.Данилевського, А.Дж. Тайнбі, О.Шпенглера та ін. Однак, вона суттєво відрізняється в інструментальному плані, позаяк зазначені мислителі оперують іншими поняттями – культурно-історичний тип (М.Данилевський), цивілізація (А.Дж.Тайнбі), культура (О.Шпенглер).

⁵⁹ Чижевський Д. В'ячеслав Липинський як філософ історії // Чижевський Д. Філософські твори: У 4 т. / Під загальною ред. В.Лісового. – К., 2005. – Т.2: Між інтелектом і культурою: дослідження з історії української філософії. – С.229.

⁶⁰ Липинський В. Повн. зібр. творів, архів, студії / Ред. Я.Пеленський. – Київ–Філадельфія, 1995. – Т.6, Кн.1. – С.216.

⁶¹ Там само. – С.216-230.

Натомість провідним операційним інструментом В.Липинського є поняття «нація», яке досить помітно корелюється з циркуляцією «провідної верстви» чи національної аристократії (еліти) в дусі концепцій В.Парето, Г.Моски та ін.

Більше того, В.Липинський уводить три основні соціальні типи, які формалізує стовно їхніх суспільних функцій до продукції, ідеології та мечи: войовник-продуцент, войовник-непродуцент та невойовник-продуцент (непродуцент)⁶². Вони відповідають трьом методам здобування та організації влади: класократії, охлократії та демократії.

Зауважимо, що відомі метафори В.Парето стосовно означення еліти – «леви» (репрезентанти ідеалів та традицій) та «лиси» (плутократія чи ніпутодемократія – торгівці, лихварі, спекулянти, зрадливі нарламентарі й чиновники), які походять від інтелектуальної традиції, започаткованої ще Н.Макіавеллі, напрочуд добре сніввідносяться з дефініціями В.Липинського – продуцент / ненпродуцент.

Водночас у межах візії В.Липинського споглядаємо представлення давньої опозиції органіцизм / механіцизм, як різних тинів соціальних взаємовідносин, властивих класократії та охлократії.

Отже, в текстах В.Липинського органіцизм рендерентований як методологічна стратегія, яка вирізняється багатоманітністю інструментального застосування.

Передусім, органічність – це природний спосіб творення ієрархії / структури соціуму. В авторському представленні цей спосіб випливає з двоїстої природи самого Всесвіту та дуалізму людського буття – природного і заразом соціального, реального й ідеального, тобто виказує інтелектуальні впливи віталізму чи філософії життя.

Отже, похідні метафори «органічний колектив», «органічне сполучення», «органічний» і т.п. часто-густо уживаються саме для підкреслення ієрархічності соціального / національного буття.

Та, попри свою природність, органічність не є тотально детермінованою.

Натомість вона є одним (хоч і найліпшим!) із трьох конкуруючих способів (методів) організації громадського життя нації, який упорядковує й спрямовує «стихійні хотіння» до державного буття. Відтак органіцизм виступає як своєрідна формація, що виробляє, спрямовує колективну свідомість, тобто кристалізує ідеальне, ірраціональне й містичне в межах «органічної сполуки».

⁶² Там само. – С.408.

Врешті, органологія В.Липинського плавно перетікає в циклічне представлення світу минувшини, як коловороту націй у пошуках вічного шляху до Бога, себто релігійно-морального сенсу історичного буття.

Поважну роль відіграють ідеї органології і в працях українського історика О.Оглоблипа. На авансцені української історіографії 1920-х років він з'явився як репрезентант і поборник «масової» візії історії з обсягу економічно-соціальної минувшини, хоч і в достатньо специфічній радянській варіації.

Цю потужну інтелектуальну хвилю, що постала під впливом соціологізації історії, М.Слабченко охрестив як зasadну зміну дослідницької перспективи висвітлення, яка від «історії героїв та театральних подій» повертається до «буденного життя, маленької, масового *сірого героя*, переходить на студію господарства, економічної, політичної й громадської думки *стає історією процесів* (курсив наш. – *Авт.*)»⁶³.

Проте пеменшний вплив, щоправда більш латентний, па світосприйняття й погляди О.Оглоблина справляло й неоромантичне історописання. Невипадково ще 1926 р. молодий історик висловив думку, що студія В.Липинського «Україна на переломі» спричинилася до «справжньої революції в нашій історіографії (курсив наш. – *Авт.*)»⁶⁴.

Власне, між соціологічною та неоромантичною парадигмами історичного знання, завуальованими оболонкою марксистської семантики й революційного романтизму, яку, іноді називають «повою революційною школою»⁶⁵, протягом 1920-х – початку 1930-х формувалася візія О.Оглоблина, зокрема його представлення концепту організму.

Зауважимо, що тогочасні дослідницькі інтенції юного й вельми амбітного вченого були досить складними.

⁶³ Слабченко М. Рец. на кн.: Оглоблин А.П. Очерки истории украинской фабрики: Предкапиталистическая фабрика. – К., 1925 // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1926. – Кн.7/8. – С.557

⁶⁴ Оглоблін О. До питання про автора Літопису Самовидця До питання про автора Літопису Самовидця // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1926. – Кн.7/8. – С.181.

⁶⁵ Оглоблін О. Пам'яті Дмитра Багалія (1857-1932-1957): (Дмитро Іванович Багалій і українська історична наука) // Оглоблін О. Студії з історії України: Статті і джерельні матеріали / За ред. Л.Вінара. – Нью-Йорк-Київ-Торонто, 1995. – С.256.

Зокрема, О.Оглоблин прагнув підважити «звичайну» схему російської історії в економічній царині та заразом доповнити і суттєво скорегувати «стару схему» української історіографії, особливо щодо XIX–XX ст. Це відразу ставило його в досить очевидну інтелектуальну онозицію, як до адептів марксизму та російського великорадянства, так і щодо низки українських істориків, які тою чи іншою мірою пов’язували себе зі школою М.Грушевського.

Крім того, О.Оглоблин був змушений шукати більш-менш адекватні поняття-інструменти щодо упорядкування величезного масиву історико-економічної фактографії, позаяк його студії вирізнялися неабиякими обсягами архівної та джерелознавчої евристики. До того ж, інструментальній концептуальні пошуки вченого ускладнювалися ще й тим, що нарина української економічної історії на той час уявлялася як дике й зовсім небране поле, майже без жодних межових відмін.

На початку 1920-х років О.Оглоблин формулює масштабний й амбітний дослідницький проект з обсягу економічної історії України, який планує розробляти в шеститомній серії монографічних нарисів: «Очерки истории украинской фабрики: Мануфактура в Гетманщине» (Т.1), крішацька фабрика (Т.2), «Очерки истории украинской фабрики: Предкапиталистическая фабрика» (Т.3), внутрішня організація фабрики (Т.4), капіталістична фабрика (Т.5-6)⁶⁶.

З цього проекту О.Оглоблину нощастило видати тільки нершу та третю монографії. Праця про кріпосницьку фабрику (друга за хронологією), так і не була видана в 1920-х роках.

Наклад цієї доповненої й переробленої монографії, надрукований 1931 р., був знищений радянською цензурою⁶⁷. Всі три монографії О.Оглоблина були опубліковані лише в мюнхенському виданні 1971 р.⁶⁸

Авторське звернення до органіцизму, вірогідно, випливало як з його мотиваційних устремлінь, так і з особливостей пізнавальної ситуації 1920-х років на обширах радянської соціогуманітаристики.

⁶⁶ Винар Л. Наукова творчість Олександра Петровича Оглоблина // Укр. історик. – 1970. – № 1/3. – С.10.

⁶⁷ Полонська-Василенко Н. Історична наука в Україні за совєтської доби та доля істориків: Додаток Ч.3. Список видань Академії Наук, знищених в 1930-их роках // ЗНТШ. – Париж–Чикаго, 1962. – Т.173: 3б. на пошану українських учених знищених більшевицькою Москвою / Ред. М.Овчаренко. – С.107.

⁶⁸ Ohloblyn O. A History of Ukrainian industry / Reprint of the three volume study first published in Kiev in 1925 and 1931. – München, 1971. – XIX, 270, 285, 311 p.

Передусім, з'явилося усвідомлення непридатності існуючої схеми української історіографії до студіювання економічної історії, особливо XIX – початку ХХ ст. «Якщо до цього часу українська історична наука могла проводити свою роботу в межах тієї схеми, яка була створена ще в старій українській історіографії другої половини XVIII століття, то наступний розвиток України (з кінця XVIII віку), зазвичай уміщується в формах науки російської історії, примушує нашу історіографію *виробити схему українського історичного процесу XIX-XX вв. на нових наукових за-садах* (курсив наш. – *Авт.*). Дослідник історії української промисловості першої половини XIX віку, у процесі своєї праці, виразно усвідомлює всю складність специальних студій, без встановлених історіографічних меж і відповідно «*не є якесь сталое поняття: змінюються й зміст і форма тої схеми, отже маємо фактично кілька схем* (курсив наш. – *Авт.*), що їх створили відновідні історичні епохи»⁶⁹.

Зазначимо, що наприкінці 1920-х років історик уже не тільки наголошував на філософських, соціологічних, соціальних (класових) та національних підвищинах тієї чи іншої історичної схеми (російської, польської), а й обстоював думки про змагання, конфронтацію різних концептуальних побудов. «*Тим-то схема історичного процесу, – підкреслює О.Оглоблин, – не є якесь сталое поняття: змінюються й зміст і форма тої схеми, отже маємо фактично кілька схем* (курсив наш. – *Авт.*), що їх створили відновідні історичні епохи»⁷⁰.

Ця авторська заувага демонструє важливу метаморфозу, яка сталася в поглядах ученого. Адже концептуальні настанови безпосередньо пов’язувалися з інструментальними можливостями самого поняття «схема», зокрема з тими смислами, які продукувалися в різних концептуальних представленнях української історії.

Приміром, «звичайна схема “руської” історії», на думку історика «“науково” підpirала колоніальну політику Російської імперії на Україні й нищення української культури»⁷¹.

«В наслідок цієї наукової аберрації, почаття України, як самостійного громадського організму (роздив О.Оглоблина. – *Авт.*),

⁶⁹ Оглоблин А.П. Очерки истории украинской фабрики: Предкапиталистическая фабрика.– [К.], 1925. – С.3.

⁷⁰ Оглоблін О.П. «Історія України» (Конспект за лекціями професора Оглобліна). II-й курс соц.-істор. Відділу Ф.П.О. [факультету партійної освіти] у 1929/30 академічного року. Т.2 [друк. Київським Окрліт. тираж 37 прим.] // ЦДАВО України, ф.3561, оп.1, спр.292, арк.2.

⁷¹ Там само. – Арк.13.

зникає. Замість єдиної України виступають окремі губернії Імперії, чи то генерал-губернаторства», – стверджує О.Оглоблин⁷².

Отож, авторські спроби демонтувати «звичайну» схему, мабуть і спричинилися до введення поняття «організму» як способу представлення української соціально-економічної історії як певної цілісності.

Вочевидь, давалися взнаки й різноманітні педагогічні й освітні практики О.Оглоблина протягом 1920-х років, які підштовхували, мотивували його до систематизації не тільки фактографічного матеріалу, а й відповідних схем концептуалізації й інтерпретації.

Невинадково в текстах лекцій з історії України, читаних ученим 1929/30 академічного року, обстоюється думка, що засилля схем російської та нольської історії снричинилося до «зникнення поняття України, як ЕДИНОГО ГРОМАДСЬКОГО ОРГАНІЗМУ (виділення О.Оглоблина. – *Авт.*)»⁷³.

Наразі поступове фактографічне опрацювання економічної (господарської) площини української минувшини дедалі гостріше висувало перед ученим проблеми концептуальні й інструментальні.

Приміром, ностала проблема не тільки нових установчих концептів, а й мірил вартості економічної минувшини.

У такому контексті «принцип господарської автономії України»⁷⁴, проголошений ученим як вихідна теза монографії про передкапіталістичну фабрику, виглядає як уповні вмотивований.

Більше того, такий підхід до української економічної історії докорінно трансформує не тільки масштаб цього дослідження О.Оглоблина, а й логіку розгортання і презентації емпіричного матеріалу. «*Слід оцінювати різні факти та чинники господарського розвитку України у перший половині XIX століття, виходячи не з Великоросії, не з руського господарства, а насамперед з українського господарства, його масштабу* (курсив наш. – *Авт.*), *його інтересів, його розвитку*», – відзначає вчений⁷⁵.

Варто згадати, що в рецензії на три випуски «Занисок Одеського наукового при УАН товариства» (1927-1928. Ч.1-3) автор, передусім, наголошує на ідеї «одноцільності українського економічного терену»⁷⁶.

⁷² Оглоблін О. Рец. на кн.: Слабченко М. Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX століття. – Харків, 1925. – Т.1. // Заниски історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1926. – Кн. 7/8. – С.560.

⁷³ Його ж. «Історія України»... – Арк.3.

⁷⁴ Оглоблін А.П. Очерки истории украинской фабрики: Предкапиталистическая фабрика. – С.4.

⁷⁵ Там же. – С.18.

⁷⁶ Оглоблін О. Рец. на вид.: Записки Одеського наукового при У.А.Н. товариства секція

Властиво, пошук адекватних інструментів та масштабів висвітлення і підвів О.Оглоблина до думки про потребу органічного представлення економічної історії України. Причому терміни-метафори «організм» та «органічний» в текстах історика вживаються не тільки для позначення української економічної минувшини як певної цілісності, а й для специфічного розрізнення процесів та явищ щодо ступеня їх належності до національного господарства.

Наприклад, автор наголошує, що мануфактура першої половини XVIII ст. на українських землях не була «органічним явищем», а завозилася ззовні, як російська казенна установа, хоч поступово входила зі своїми потребами (сировина, робоча сила, земля, на якій вона розміщувалася) до місцевої господарської системи⁷⁷.

Натомість в одній із рецензій О.Оглоблин обстоює думку про «органічний зв'язок» гутництва з місцевим народним господарством⁷⁸.

Водночас, «органічна» презентація стала одним із інструментів історика в його спробах формалізувати сам термін «українська економіка».

Це розуміння проступає в текстах історика досить відрефлектовано. Недаремно О.Оглоблин в розвідці 1928 р. відзначає, що в «розвиткові науки історії українського господарства основне, центральне питання – це *процес витворення поняття української економіки* (курсив наш. – Авт.)»⁷⁹.

Врешті, О.Оглоблин формулює цю конструкцію у вигляді своєрідної тріади: «територіальна економіка» – «національна форма» – «національне визволення».

Попри істотне сирощення, властиве практично будь-якій версії масової історії початку ХХ ст., і низку анеляцій до інтелектуальних та ідеологічних компонентів марксизму, ця схема давала певні концептуальні орієнтири.

Більше того, вона відкривала солідні, як на ті часи, інструментальні можливості, позаяк дозволяла широко залучати матеріал з історії суспільній та наукової думки, культурної минувшини, зокрема для розкриття тих чи інших трансформацій колективної (класової, соціальної) свідомості. По-

⁷⁷ Соціальна-історична. ДВУ. 1927. Ч.1. 99 с; ДВУ. 1928. Ч.2. 92 с; ДВУ. 1928. Ч.3. 102 с. [автограф та машинопис рецензії] // ЦДАВО України, ф.3561, оп.1, спр.200, арк.42.

⁷⁸ Оглоблин А.П. Очерки истории украинской фабрики: Мануфактура в Гетманщине. – [К., 1925]. – С.209.

⁷⁹ Оглоблін О. Рец. на кн.: Модзалевський В. Гути на Чернігівщині. – К.: УАН, 1926. – 191с. //Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1927. – Кн.10. – С.374-375.

⁷⁹ Його ж. Проблема української економіки в науковій і громадській думці ХІХ – ХХ в. // Червоний шлях. – 1928. – № 9/10. – С.166.

тенційно така дослідницька нропозиція відкривала шлях до новноцінного та взаємодоповнюючого представлення українського минулого в інтелектуальній, культурній, соціальній, економічній та політичній площинах.

Про це свідчить досить цікава авторська критика поглядів провідника українських істориків-марксистів М. Яворського. Зокрема, О. Оглоблин рішуче виступає супроти відомої тези цього історика про «єдиний східноєвропейський організм», який начебто відображав цілковиту «гармонію» інтересів російського й українського каніталу⁸⁰.

Ще цікавіною виглядає його рецензія на студію М. Яворського, в якій автор поширює свою тезу на царину суспільної і наукової думки. «Досліди останніх років накопичили величезний матеріал, – пише О. Оглоблин, – що нереконливо стверджує органічний контакт української громадської думки на всенікому просторі землі Української (курсив наш. – Авт.)»⁸¹.

Властиво, «український громадський організм» у такому світлі постає не тільки як поняття-інструмент з обсягу економічної історії, а й як конструкція, яка шириться на інші площини минувшини, зокрема суспільної думки.

Будь-що-будь, варто взяти до уваги й авторські інтенції на ниві політичної минувшини та історії громадської думки, зокрема з огляду на задекларовану О. Оглобліним мету-орієнтир тогочасних наукових студій: «неодмінно треба зв'язати Руїну, з одного боку – з революційними часами Хмельниччини, з другого боку – з добою Мазепинського ренесансу, господарчого та культурного (курсив наш. – Авт.); треба з хаотичного матеріялу виділити окремі процеси; в тій невиразній купі «людей Руїни» роздивитися живі обличчя діячів тогочасної України, вивчити їхнє громадське й особисте життя на тлі великих подій того часу»⁸².

Ці дослідницькі устремління, вочевидь, обіцяли у найближчому майбутті перетворення позитивістського органіцизму й економічного детермінізму О. Оглоблина в якусь із стильових версій соціологізму з багатоплановим і добре структурованим представленням минувшини, з широкими інструментальними можливостями щодо студіювання культурної, соціальної й інтелектуальної історії України тощо. Адже до соціально-психологіч-

⁸⁰ Його ж. Нариси з історії капіталізму на Україні / Передмова С. Гуревича. – Харків–Київ, 1931. – Вип. 1: Україна в суперечках міжнародної економіки й політики за першої половини XIX століття. – С. 119.

⁸¹ Оглоблін О. Рец. на кн.: Яворський М. Нариси з історії революційної боротьби на Україні. Український Інститут Марксизму. ДВУ. 1928. Т. 2, Ч. 1. – 167 с. // Прапор марксизму. – 1929. – № 3. – С. 149.

⁸² Оглоблін О. До історії Руїни // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – К., 1928. – Кн. 16. – С. 200.

ного нотрактування «організму» як конструкції, яка представляє історію нації з власною колективною свідомістю, в текстах історика, залишалося кілька невеликих кроків!

Та не так сталося, як гадалося! Інтелектуальна еволюція О.Оглоблина були обірвана на найцікавішому місці, що сталося після його арешту в грудні 1930 р.

Почасти уявлення про авторські задуми щодо конструкції «українського громадського організму» можемо скласти з його еміграційних текстів.

Однак, складні обставини й умови діаспорного життя, недоступність левової частки архівної україніки, що істотно ускладнювало наукові студії О.Оглоблина як історика, який завжди працював від джерел і скептично ставився до філософських «сnekуляцій», урешті вже досить поважний вік, не дозволили вченому докладно розробити й представити свою візію. Відтак ідеї організму в його працях нобутують досить епізодично та схематично.

Приміром, згадки про «державне тіло» («організм»), органічний зв'язок і снадкоємність Київської Русі («Київської імперії») та козацької України⁸³ неодноразово зустрічаються в його текстах.

Інколи в його роботах проступають риси антрономорфного норівняння національного «організму» з певною особистістю.

Наприклад, такою є авторська замальовка Д.Багалія, якого він означує як особистість з вдачею «органічного українця»⁸⁴. Причому О.Оглоблин уважає, що це найшовніше виявилося у його дивовижній здатності пристосовуватися до складних і мінливих соціокультурних умов та політичних обставин.

Та найшовніше ідеї організму проступають у відомій розвідці «Проблема схеми історії України 19-20 століття (до 1917 року)» (1971). В цій іраці О.Оглоблин висловлює думку про «процес органічного з'єднання, сноєння всіх цих елементів – географічного, економічного, політичного – в єдиний національно-територіальний комплекс сучасної, новітньої України, а принаймні того, що іноді – мабуть, не зовсім точно – звється *Великою Україною* (курсив О.Оглоблина. – Авт.)»⁸⁵.

⁸³ Оглоблин О. «Золотий спокій» // Арка (Мюнхен). – 1948. – № 3/4. – С.4.

⁸⁴ Його ж. Пам'яті Дмитра Багалія (1857-1932-1957): Дмитро Іванович Багалій і українська історична наука // Його ж. Студії з історії України. – С.253.

⁸⁵ Його ж. Проблема схеми історії України 19-20 століття (до 1917 року). – Мюнхен-Нью-Йорк, 1973. – С.8.

В іншому місці він згадує про процес консолідації «українських земель з відмінною історичною та економічною долею в *єдиний національно-господарський організм* (курсив О.Оглоблина. – *Авт.*)»⁸⁶. Зокрема, неодмінною складовою в розробці цієї проблеми, на його думку, є висвітлення становища «українського господарського організму в оточенні чужого економічного світу»⁸⁷.

Врешті, навіть саму еміграцію вчений розглядає як органічну частину «своєї батьківщини, того *національного організму* (курсив О.Оглоблина. – *Авт.*), в якому вона виросяла й з якого вийшла на чужину»⁸⁸.

Варто відмітити, що такі думки виказують авторське потрактування українського суспільства як «організму-конструкції», в якому синтезовані культурні, соціальні, національно-політичні, господарсько-економічні, ідеологічно-державні, територіальні та інші складові, що виразно нав'язує інтелектуальний зв'язок з соціологічними компонентами його схеми масової історії кінця 1920-х – початку 1930-х років.

Три візії українського органіцизму виникнули за відмінних соціокультурних передумов, політичних обставин та нізnavальних ситуацій. Вони були інтелектуальними продуктами різних парадигм історіонисання – романтичного, неоромантичного та, з невними застереженнями, соціологічного чи «масового».

Ба більше, ці версії органічного представлення української минувшини спиралися на самобутні стилізові профілі М.Костомарова, В.Липинського та О.Оглоблина, на різні сполучення інтелектуальних і культурних компонентів, дослідницьких, освітніх, громадських і навіть повсякденних практик кожного з істориків. Відтак вони кардинально різняться рівнем відрефлектованості та концептуальної довершеності, а візія О.Оглоблина, вочевидь, є незавершеною.

Однак, попри істотні відмінності, зокрема в термінологічній площині, представлені варіації органіцизму мають і чимало спільного.

Виглядає, що їх об'єднує концептуальне й інструментальне призначення, спрямоване на виокремлення предметного поля українського історіописання. У метафоричному сенсі йдеться про ту чи іншу форму ін-

⁸⁶ Там само. – С.9.

⁸⁷ Там само. – С.9.

⁸⁸ Оглоблин О. Завдання української історіографії на еміграції // Оглоблин О. Студії з історії України. – С.287.

телектуальної сепарації, точніше самоусвідомлення, в східнослов'янському, загальноєвропейському чи навіть (як у В.Липинського!) світовому контексті.

Таким терміном-інструментом, приміром, є метафізичне «тіло-ідеал», котре М.Костомаров уживає для побудови своєї федеративної концепції, вислідом якої стала знаменита формула «дві руські народності».

Багатоманітним операційним поняттям слугує В.Липинському й дефініція «органічна сполука», яка не тільки є основою його циклічної органології, а й способом переосмислення «травматичного та шокового досвіду» національно-визвольних змагань. Властиво, цей термін є наріжним каменем в концепції «класократичної монархії» В.Липинського, що представлена як своєрідний інтелектуальний й практично-політичний рецепт для української еліти й суспільства 1920-х років.

Ідея сепарації від російської та польської схеми, на теренах масової історії, побутує і в «організмі-конструкції» чи «громадському організмі» О.Огоблина, що вживається як інструментальний засіб.

Втім, є й інша інтелектуальна прикмета, яка сполучає наведені візії. Це – проблема репрезентації української минувшини як певної цілісності.

В романтично-ідеалістичній версії М.Костомарова вона реалізована в образі / образах «народного тіла».

У неоромантичній і заразом консервативній візії В.Липинського цілісність представлена як «органічне сполучення» чи «органічний колектив» у критичні, переломні моменти історичного буття (Хмельниччина, українська революція 1917-1920 рр.).

У схемі О.Огоблина цю тенденцію помічаємо у спробах піднести поняття «громадський організм» та «українська економіка» до операційних термінів міжнаціонального, міжнародного значення. Зокрема, варто звернути увагу на авторську репрезентацію «господарської минувшини» України не як низки різнопідвидів, роздільних економічних сегментів, а як окремої одиниці в європейському масштабі!

Видаеться, що саме проблеми цілісної та самостійної репрезентації національної історії значною мірою спричинилися до неабиякої популярності й тривалого побутування ідей органіцизму серед визначних представників українського історіописання XIX-XX ст.